

УДК 343.1(477)(043.3)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.33>

НЕВІДКЛАДНИЙ ОБШУК: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ

Кравець Ю.І.,
доктор філософії,
суддя Одеського апеляційного суду
ORCID: 0009-0002-0923-1756

Кравець Ю.І. Невідкладний обшук: проблемні питання правозастосовної практики.

У статті здійснено комплексний аналіз теоретичних та прикладних аспектів проведення невідкладного обшуку в кримінальному провадженні. Досліджено проблемні питання, що виникають у правозастосовній практиці в контексті прийняття 07 жовтня 2024 року Постанови Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 466/525/22 (провадження № 51-7310кмо23). Констатовано, що правовою передумовою прийняття Об'єднаною палатою ККС ВС згаданої вище Постанови стала наявність неоднозначної, суперечливої практики судів, в тому числі суду касаційної інстанції, щодо тлумачення такої поширеної підстави для проведення невідкладного обшуку, як необхідність врятування майна. Звернуто увагу, що вказана позиція ОП ККС ВС досить прямолінійно визначила можливість проведення невідкладного обшуку з метою «врятування майна», й, водночас, актуалізувала питання удосконалення механізму запобігання використання такої процедури як загального правила.

Зроблено висновок, що мінімізація потенційних негативних наслідків некоректного використання ч. 3 ст. 233 КПК України лежить в площині дієвого застосування правових запобіжників, окреслених у вказаній Постанові ОП ККС ВС, серед яких дотримання вимог щодо додаткової й чіткої аргументації позиції органів кримінального переслідування, зокрема, у клопотанні про надання дозволу на обшук у порядку ч. 3 ст. 233 КПК, наданих на його обґрунтування матеріалах, в ухвалі слідчого судді, постановленій *ex post factum*, має бути вказано, які саме обставини на момент проникнення свідчили, що зволікання може спричинити знищення речових доказів, що відомості про загрозу їх знищення, втрати давали підстави сприймати її як реальну.

Аргументовано, що перелік організаційно-методичних заходів, які повинні сприяти забезпеченню законності й обґрунтованості невідкладних обшуків, має включати проведення додаткового навчання (підвищення кваліфікації) працівників, які залучаються до їх проведення, актуалізацію та удосконалення типових форм процесуальних документів, що використовуються для легалізації таких обшуків, зокрема й тих, що направляються через інформаційно-комунікаційну систему досудового розслідування (iКейс), корегування й поширення кращого досвіду (передових практик), наприклад, змісту широко застосовуваних в НАБУ й інших правоохоронних органах практичного посібника й мобільного додатку "Стандарти досудового розслідування", проведення спільних заходів професійного розвитку (навчально-практичні семінари, тренінги тощо) за участю представників органів досудового розслідування, прокуратури й суду, забезпечення більш відповідального й принципового підходу з боку керівного та фахового складу органів досудового розслідування та прокуратури.

Ключові слова: кримінальне провадження, обшук, невідкладний обшук, слідчий суддя, майно, речові докази, слідча (розшукова) дія.

Kravets J.I. Urgent search: problematic issues of law enforcement practice.

The article provides a comprehensive analysis of the theoretical and applied aspects of conducting an urgent search in criminal proceedings. The article examines the problematic issues that have arisen in law enforcement practice in the context of the adoption of the Resolution of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court of October 7, 2024 in case No. 466/525/22. The author stated that the legal prerequisite for the adoption of the above-mentioned Resolution by the Joint Chamber of the CCC of the Supreme Court was the presence of ambiguous, contradictory practice of the courts, including the court of cassation, regarding the interpretation of such a common basis for conducting an urgent search as the need to save property.

It was concluded that minimization of potential negative consequences of incorrect use of part 3 of article 233 of the Criminal Procedure Code of Ukraine lies in the plane of effective application of legal safeguards specified in the said Resolution of the UC CCC of the Supreme Court, including compliance with the requirements regarding additional and clear argumentation of the position of the criminal prosecution

authorities, in particular, in a petition for permission to conduct a search in accordance with part 3 of article 233 of the Criminal Procedure Code, the materials provided to substantiate it, in the determination of the investigating judge, issued ex post factum, it should be indicated what circumstances at the time of penetration indicated that delay could entail the destruction of material evidence, that information about the threat of their destruction, loss gave grounds to perceive it as real.

The author argued that maintaining a balance between the need to ensure efficiency and legality in criminal proceedings during urgent searches includes the need to further improve the standard forms of procedural documents used to legalize such searches ex post factum, conduct additional joint professional development activities, adjust teaching and methodological materials and electronic applications, and ensure a more responsible and principled approach on the part of the management and professional staff of pre-trial investigation bodies and the prosecutor's office.

Key words: criminal proceedings, search, urgent search, investigative judge, property, material evidence, investigative (search) action.

Постановка проблеми. Значна частина ключових доказів у кримінальному провадженні збирається за допомогою такої слідчої (розшукової) дії як обшук. Серед різних видів обшуку за деякими категоріями кримінальних правопорушень (у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, у сфері службової діяльності тощо) особливе значення мають саме невідкладні обшуки.

Однією з важливих новел правозастосовної практики в цій сфері стало прийняття 07 жовтня 2024 року Постанови Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 466/525/22 (провадження № 51-7310км23), в якій було розглянуто низку проблемних питань.

Разом з тим, ухвалення будь-якого правозастосовного акту, як відомо, не завжди тягне завершення тривалої теоретичної дискусії, а наявність окремих думок суддів у справі № 466/525/22 підкреслює важливість аналізу спірних питань, що постали у зв'язку з проведенням невідкладних обшуків.

Стан дослідження. Попри те, що до цієї тематики зверталось чимало вчених, зокрема, Дроздов О.М., Глинська Н.В. [1], Семенюк О.А. [2], Смірнов О.С. [3], Тарасюк С.М. [4;5], Терещук С.С. [6], Тетерятник Г.К., Торбас О.О., Погорецький М.А., Цуцкірідзе М.С., Шаренко С.Л., Шевчишен А.В. та інші дослідники, проте в теорії дотепер відсутній єдиний підхід щодо ряду базових засад проведення обшуку без ухвали слідчого судді, а в практичній діяльності залишаються численні труднощі й ризики під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Метою статті є науковий аналіз проблемних аспектів проведення невідкладних обшуків у кримінальному провадженні й формулювання рекомендацій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Правовою передумовою прийняття Об'єднаною палатою ККС ВС згаданої вище Постанови стала наявність неоднозначної, суперечливої практики судів, в тому числі суду касаційної інстанції, щодо тлумачення такої поширеної підстави для проведення невідкладного обшуку, як необхідність врятування майна. Найбільш проблемним виявилось питання, чи охоплюється "необхідність віднайти і вилучити об'єкти, які можуть бути речовими доказами", переліком винятків, встановлених ч. 3 ст. 233 КПК для проведення невідкладного обшуку, зокрема, потребою "врятування майна".

За одними правозастосовними позиціями, з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження у невідкладних випадках, пов'язаних із загрозою знищення майна (доказової інформації), КПК дозволяє проводити огляд, обшук житла чи іншого володіння особи до постановлення ухвали слідчого судді із застосуванням судового контролю post factum.

Так, колегія суддів Третьої судової палати ККС ВС у постанові від 06 вересня 2023 року (справа № 688/647/19, провадження № 51-2840км23) визнала неспроможними посилання сторони захисту на відсутність підстав, визначених ч. 3 ст. 233 КПК, та дійшла висновку, що з положеннями вказаної норми цілком узгоджується те, що підставою для задоволення клопотання є врятування майна, яке є знаряддям, засобом або предметом злочину і яке могло бути знищено [7].

Збіжний висновок міститься в постанові Третьої судової палати ККС ВС від 18 жовтня 2023 року (справа № 303/3224/20, провадження № 51-3342км20), де Верховний Суд погодився з висновками апеляційного суду щодо допустимості результатів обшуку житла, оскільки ця слідча (розшукова) дія, у зв'язку з тим, що місце передачі грошових коштів ситуативно було змінено, мала невідкладний характер, а у подальшому сторона обвинувачення отримала дозвіл слідчого судді на проведення обшуку. Так само колегія суддів Першої судової палати ККС ВС у постанові від 27 лютого 2024 року (справа № 185/4212/21, провадження № 51-7440км23) визнала обґрунтованими правозастосовні підходи, за якими є правомірним проведення обшуку як невідкладного, де невідкладність полягає в необхідності вилучення грошових коштів, отриманих як неправомірна вигода

(предмета кримінального правопорушення), і вказала, що це охоплюється винятком, установленим ч. 3 ст. 233 КПК.

Разом із тим, колегія суддів Першої судової палати ККС ВС у постанові від 08 квітня 2021 року (справа № 573/2028/19, провадження № 51-1535км20) виходила з того, що не відноситься до підстав проведення невідкладного обшуку необхідність відшукування викрадених речей та одягу, які можуть бути використані як докази. Колегія суддів дійшла переконання, що обшук було проведено без достатніх правових підстав, з огляду на що погодилася із судами попередніх інстанцій про недопустимість доказів, отриманих за його результатами, навіть з урахуванням того, що обшук було легалізовано ухвалою слідчого судді.

Аналогічно колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду в постанові від 01 листопада 2023 року (справа № 462/3127/22, провадження № 51-4879км23) дійшла висновку, що унеможливлення знищення доказів, фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, збереження доказової бази не є підставами для проникнення до житла чи іншого володіння особи до постановлення ухвали слідчим суддею, адже такі обставини не входять до переліку тих невідкладних випадків, про які йдеться в ч. 3 ст. 233 КПК [7].

Наявність згаданих вище неоднакових підходів ККС ВС спонукала Об'єднану палату цього органу сформулювати чіткий правовий висновок (в контексті застосування ч. 3 ст. 233 КПК України) у справі № 466/525/22, у відповідності із яким слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи в невідкладних випадках, зокрема, з метою врятування матеріальних об'єктів (майна), що потенційно можуть мати значення речових доказів у кримінальному провадженні, від прогнозованого знищення, втрати.

В одній з окремих думок судді щодо вказаної правової позиції ОП ККС ВС з цього приводу звернуто увагу, що знак рівняння між «врятуванням майна» і «виявленням та вилученням доказів», поставлений цією постановою, практично зітер межу між ординарним обшуком, який має проводитися на підставі судового рішення, і невідкладних обшуків; і це загрожує перетворенню винятку на правило [8].

Отже, вказана позиція ОП ККС ВС, з одного боку, досить прямолінійно визначила можливість проведення згаданої слідчої дії з метою «врятування майна», але й, з іншої сторони, актуалізувала питання удосконалення механізму запобігання використанню такої процедури як загального правила. Попередження необґрунтованого застосування екстраординарного порядку проведення обшуку, як убачається, вимагає окремої уваги й комплексного підходу як на практиці, так й в теорії.

З нашої точки зору, повністю виключити вищенаведені ризики неналежного використання дискреційних повноважень навряд чи вдасться, водночас варто враховувати низку обставин.

По-перше, буквальне тлумачення використовуваних у конституційному, цивільному та кримінальному процесуальному законодавстві понять «речі», «майно», «речові докази», «документи» свідчить, що речові докази та документи в кримінальному процесі можуть охоплюватися поняттям «майно», яке згадується в ч. 3 ст. 233 КПК України, а врятування майна є однією з альтернативних легальних дій, що допускаються під час проведення невідкладного обшуку для відвернення загрози пошкодження або знищення такого різновиду майна.

По-друге, мінімізація потенційних негативних наслідків некоректного використання ч. 3 ст. 233 КПК України лежить передусім в площині дієвого застосування правових запобіжників, окреслених у згаданій Постанові ОП ККС ВС, серед яких дотримання вимог щодо додаткової й чіткої аргументації позиції органів кримінального переслідування, зокрема, у клопотанні про надання дозволу на обшук у порядку ч. 3 ст. 233 КПК, наданих на його обґрунтування матеріалах, в ухвалі слідчого судді, постановленій *ex post factum*, має бути вказано, які саме обставини на момент проникнення свідчили, що зволікання може спричинити знищення речових доказів, що відомості про загрозу їх знищення, втрати давали підстави сприймати її як реальну. В аспекті реалізації правил ч. 3 ст. 233 КПК, недотримання вказаних вище приписів закону, невиконання вимоги про невідкладне звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку, за відсутності об'єктивних перешкод звернутися з відповідним клопотанням якнайшвидше після закінчення проведення слідчої розшукової дії, є підставою до відмови слідчим суддею в легалізації обшуку *ex post factum* [7].

Пряма згадка у Постанові ОП ККС ВС на обов'язок слідчого судді відмовити в легалізації обшуку *ex post factum* за відсутності у відповідному клопотанні та доданих матеріалах окремих відомостей підвищує значення організаційно-методичних та контрольних заходів, що мають супроводжувати його проведення.

Серед організаційно-методичних заходів, що повинні сприяти забезпеченню законності й обґрунтованості невідкладних обшуків, слід відзначити необхідність проведення додаткового навчання (підвищення кваліфікації) працівників, які залучаються до їх проведення, актуалізації та

удосконалення типових форм процесуальних документів, що використовуються для легалізації таких обшуків, зокрема й тих, що направляються через інформаційно-комунікаційну систему досудового розслідування (iКейс), корегування й поширення кращого досвіду (передових практик), наприклад, змісту широко застосовуваних в НАБУ й інших правоохоронних органах практичного посібника [9] й мобільного додатку "Стандарти досудового розслідування".

Проведене автором в процесі професійної діяльності вибіркове опитування різних категорій правозастосувачів показало, що далеко не всі з них обізнані із новими правовими позиціями ККС ВС, що визначає доцільність проведення спільних заходів професійного розвитку (навчально-практичні семінари, тренінги тощо) за участю представників органів досудового розслідування, прокуратури й суду.

Підвищення ефективності контрольних-наглядових заходів на цій ділянці передбачає необхідність забезпечення більш відповідального, систематичного й принципового підходу на відомчому (керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання) та позавідомчому рівнях (керівник органу прокуратури, процесуальний керівник).

Нехтування чи применшення важливості вищенаведених заходів може потягнути визнання ключових доказів недопустимими.

Висновки. Таким чином, дотримання балансу між необхідністю забезпечення оперативності й законності в кримінальному провадженні під час проведення невідкладних обшуків включає необхідність подальшого удосконалення типових форм процесуальних документів, що використовуються для легалізації таких обшуків *ex post factum*, проведення додаткових спільних заходів професійного розвитку, корегування навчально-методичних документів та відповідних електронних додатків, забезпечення більш відповідального й принципового підходу з боку керівного та фахового складу органів досудового розслідування та прокуратури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дроздов О.М., Глинська Н.В. Невідкладний обшук: у пошуках балансу між ефективністю та дотриманням прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 612–624. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/105.pdf>.
2. Семенюк О.А. Особливості участі спеціаліста в обшуку під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 639–643. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/114.pdf>.
3. Смірнов О.С. Обшук у кримінальному провадженні. Дис. на здоб. наук. ступ. вищ. осв. докт. філос. Кропивницький, 2023. 250 с. URL: <https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/09/dys-smirnov-os.pdf>.
4. Тарасюк С.М. Невідкладне проникнення у житло чи інше володіння особи. Вагомість підстав у судовій практиці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 564–567. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/136.pdf.
5. Тарасюк С. Проблеми дотримання конституційних прав та законності при проведенні обшуку. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 270–278. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2024/3_2024.pdf.
6. Терещук С.С. Окремі процесуальні аспекти проведення обшуку. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 644–647. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/115.pdf>.
7. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 жовтня 2024 року у справі № 466/525/22 (провадження № 51-7310кмо23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122272945>.
8. Окрема думка судді у справі № 466/525/22, провадження № 51-7310кмо23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122543834>.
9. Стандарти досудового розслідування. Практичний посібник URL: <https://justtalk.com.ua/post/standarti-dosudovogo-rozsliduvannya-praktichnij-posibnik>.